ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN KURULUŞUNDA YAZI DİLİ - AĞIZ İLİŞKİSİ*

Leylâ KARAHAN*

RELATION BETWEEN WRITTEN LANGUAGE AND DIALECT IN FORMING OLD ANATOLIAN TURKISH

ABSTRACT

This article is mentioned that relation written language of Old Anatolian Turkish with Anatolian dialect that spoken 13-15 th. İt is explained source of written language of Old Anatolian Turkish. In the end of this article is claimed that written language of period of time is based on Middle Anatolian dialect.

Key words: Old Anatolian dialect, Middle Anatolian dialect, Old Anatolian Turkish, writting language.

Dil bilimi araştırmaları, yazı dillerinin teşekkül şartları ve tarzlarının az çok birbirine benzediğini göstermektedir *(Saussure 1978:63-64).* Buna göre yazı dillerinin teşekkül ettiği coğrafya daima siyaset ve kültür merkezleri olmuştur. Meselâ Köktürklerin yazı dili Ötüken merkezli idi. Çünkü kağan burada oturuyordu. Uygur yazı dili, siyasî otoritenin, dinî muhitlerin ve kültürel faaliyetlerin merkezi olan Hoço ve çevresinde gelişti. Karahanlı Türkçesi, Kaşgar ve Balasagun'un, Çağatay Türkçesi de Herat ve çevresinin dinî, kültürel ve siyasî şartları içinde bir kimlik kazandı. Bugünkü yazı dilimizin, Türkiye Türkçesi yazı dilinin şekillendiği coğrafya ise, altı yüz yıl siyaset ve kültür faaliyetlerinin merkezi olan, bugün de bir kültür başkenti olma niteliğini devam ettiren İstanbul idi.

Dil bilimi araştırmalarına göre, her yazı dili, bir ağız temeline dayanır; yani başlangıçta o lehçenin bir ağzı durumundadır. Diğer ağızlardan farklı tarafı, kültür ve

---

* 2000 yılında Çeşme'de yapılan Türk Dili Kurultayında sunulmuştur.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi.

siyaset merkezlerinde yaşayanlar tarafından kullanıldığı için statü kazanmış olması ya da herhangi bir sebeple imtiyazlı bir konumda bulunmasıdır. İstanbul ağzı veya İstanbul ağızlarından biri, İstanbul gibi önemli bir kültür merkezinde konuşulduğu için statü kazanmış ve Türkiye Türkçesi yazı dilinin esasını teşkil etmiştir. İmtiyazlı ağzı, genellikle kültürel şartlar belirlerken, bazen masa başı kararları da bunda belirleyici olabilmektedir. Özbekistan'da 1923'te Farsça etkisindeki şehir ağızlarının, 1929'da Türkistan havalisinde konuşulan Kıpçak-Özbek ağzının, 1934'te de Farsça etkisindeki Taşkent ağzının yazı diline esas alınması, bunun en çarpıcı örneklerindendir *(Cirtautas, 1976: 81-82).*

Bir yazı dilinin hangi ağız, hatta hangi lehçe temelinde geliştiğini tespit etmek için öncelikle dil verilerine ihtiyaç vardır. Dil verileriyle ulaşılan sonuç siyaset, kültür ve yerleşme tarihinin sunduğu belge ve bilgilerle desteklendiği takdirde inandırıcı olabilmektedir. Türkolojide de "*yazı dili-ağız / lehçe ilişkisi*" konusu ihmal edilmemiş, imkânlar ölçüsünde tarihî Türk yazı dillerindeki farklı lehçe ve ağız izlerini tespite yönelik araştırmalar yapılmıştır. Malov'un Yenisey ve Orhun Yazıtlarındaki lehçe ayrılıkları, Gabain'in, Korkmaz'ın Eski Türkçedeki Oğuzca özelliklerle ilgili dikkatlerini burada zikredebiliriz *(Korkmaz, 1995: 205-206).*

Bu bildiride de, Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi ele alınacaktır.

Eski Anadolu Türkçesi, Türk dilinin nasıl ve ne zaman teşekkül ettiği hâlâ tartışmalı olan dönemlerinden biridir. Bazı araştırıcılara göre Anadolu'ya gelen Oğuzların 13. yüzyıldan önce yazı dilleri yoktur ve onlar 11. ve 12. yüzyıllarda Türkçeyi sadece sözlü edebî geleneklerinde devam ettirmişlerdir. Yazı dilleri Arapça ve Farsçadır. Şartların olgunlaşmasıyla 13. yüzyıldan itibaren Oğuzcaya dayalı yeni bir yazı dili meydana gelmiş ve bu dille eserler yazılmaya başlanmıştır. Bazı araştırıcılar ise telif tarihleri ve yerleri bilinmeyen ve "*karışık dilli*" tabir edilen birtakım eserlerden hareketle, Oğuzların 12. yüzyıl ortalarına kadar Karahanlı yazı diline bağlı, ancak kendi lehçe özelliklerinin ağır bastığı bir yazı dillerinin olduğu

ve 13. yüzyıldan itibaren bu yazı dilinin tamamen Oğuzcalaştığı görüşündedir *(Korkmaz, 1995: 268-273).*

Eski Anadolu Türkçesinin -nerede ve ne zaman teşekkül ederse etsin- bir imtiyazlı ağız temelinde kurulduğu ve başka ağız, lehçe ve dillerin etkisiyle geliştiği muhakkaktır. Doğu Türkçesi ile Arapça ve Farsça, Eski Anadolu Türkçesini etkilemiştir. Bazı araştırıcıların Eski Anadolu Türkçesini "*diyalektler ötesi*" kabul etmesi bundan kaynaklanmaktadır *(Napolnova, 1989: 334).* "Diyalektler ötesi" kabulü, yazı diline kaynaklık eden çekirdek ağız gerçeğini değiştirmez. Bu ağız, Anadolu'nun bugün hangi yöresi veya yörelerinde kullanılan ağızlara benzemektedir? Böyle bir benzerliğin tespiti, tarihî belge ve bilgilerle desteklenmek kaydıyla ya o yöre veya yörelerin kültür merkezi olarak 12.-13. yüzyıl Anadolu'su için önemini ortaya koyabilir, ya da o yöre veya yörelerde yaşayan Oğuz boyunun Anadolu'da veya Anadolu dışında yazı dilinin kuruluşunda oynadığı rol hakkında ipuçları verebilir.

Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi hakkında değerlendirme yapmak son derece zordur. Araştırmada kullanılabilecek en eski yazı dili malzemesi 13. yüzyıla aittir. 12. yüzyıla ait bir eser şimdilik bilinmiyor. Dil özellikleri bakımından eski olabileceği zannedilen bazı eserler hakkında ise telif tarihleri belli olmadığı için tam bir hüküm verilemiyor. 13. yüzyıla ait yazılı malzeme olmasına karşılık, aynı yüzyıla ait ağız malzemesi yoktur. Bizde ağızların tespiti çalışmaları -Kâşgarlı'yı saymazsak- 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Dolayısıyla burada eş zamanlı bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Verilecek hükümler, yapılacak tahminler ancak son 150 yılda yazıya geçirilmiş ağızlara dayanabilir. Değerlendirmede kullanılacak ağız malzemesinin telâffuzu yansıtmasına karşılık, 13. yüzyıla ait yazılı malzemenin telâffuzu ne ölçüde yansıttığı konusunda şüpheler vardır. Arap alfabesinin bazı sesleri karşılamada yetersiz kaldığı bilinmektedir. *ç* sesinin *cim* veya *çim*, *p* sesinin *be* veya *pe* ile gösterilmesi, *g* ve *ğ*'nin *kef* ve *gayın* ile gösterilmesi, Uygur imlâsının etkisi, gerçek fonetik değerlerin tespitinde tereddütlere sebep olmaktadır. Yine de yazı dillerinin kuruluş dönemlerinde, daha önceki yazı

dillerinden alınan bazı geleneksel imlâ özellikleri dışında imlânın gerçek fonetik değerleri yansıtması ihtimali daha mantıklıdır. Hiç olmazsa bir iki yüzyıl bu yakınlığın sürmesi beklenebilir. İmlâ, zamanla gelenekselleşir ve gerçek fonetik değerler bu imlâ içinde kaybolur. Nitekim, 15. ve 17. yüzyıla ait Lâtin, Kiril, Yunan alfabeleriyle yazılmış metinlerle Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerine yapılan fonolojik araştırmalarda, Osmanlı imlâsının zaman içinde nasıl kalıplaştığı ortaya konulmuştur *(Duman: 1995, Develi: 1995, Brendemoen: 1977-1979).* Yazı dili malzemesinin bir başka problemi de ses değişmelerinde görülen düzensizlikler, iki hatta üç şekilli eklerdir. Bu da Eski Anadolu Türkçesinin henüz standartlaşmadığını göstermektedir. Bu şartlar, "*Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi*" konusunda verilecek hükümlerde ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir.

Biz de ihtiyatı elden bırakmadan ilk Eski Anadolu Türkçesi eserlerindeki imlânın büyük ölçüde gerçek fonetik değerleri yansıttığı varsayımından hareketle, bu eserlerdeki bazı ses özelliklerini Anadolu ağızlarıyla karşılaştırarak, "Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu'nun hangi yöresinde veya yörelerinde kullanılan ağızların özelliklerine yakındır?" sorusunun cevabını arayabiliriz. Karşılaştırmada kullanacağımız fonetik ölçütler bugün Anadolu ağızları için de ayırıcı nitelik taşımaktadır.

Anadolu'nun bugünkü ağız haritası ile Oğuzların Anadolu'da yerleşme düzenleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Tarihî kaynaklar Anadolu'ya 24 Oğuz boyundan 23'ünün geldiğini kaydeder *(Sümer, 1980; 211).* Anadolu'daki yerleşme düzeninde *boy – oba – oymak* (aşiret) yapılanması etkili olmuştur. Her boy, hatta her oba ve oymak bir ağız demektir. Bugünkü ağızların coğrafî dağılımının, zaman içinde meydana gelen karışma ve kaynaşmalara rağmen genel çizgileriyle, Oğuzların Anadolu'daki yerleşme düzenini yansıttığı söylenebilir.

Gerek Eski Anadolu Türkçesi, gerekse Anadolu ağızları, Oğuzcanın karakteristik özelliklerini taşır. Meselâ Kâşgarlı'nın Oğuzca için zikrettiği *t>d, d>y* değişmeleri, kelime başında *b>m* değişmesinde *b*'lerin korunması, *g* düşmesi gibi özellikler, Eski Anadolu Türkçesinde ve

Anadolu ağızlarında ortaktır. Eski Anadolu Türkçesinde, meselâ görülen geçmiş zaman ve bazı hâl eklerindeki *d*'li şekiller, sadece ağızlarda değil imlâya rağmen bugün aydın konuşmasında bile yaşamaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde kelime başında *k>g* değişmesinin varlığı, bazı eserlerde kullanılan özel işaretle (*üç noktalı kef, çift keşideli kef)* anlaşılıyor. Eski Anadolu Türkçesi, bu bakımdan da Anadolu ağızlarıyla birleşir. Bütün bu özelliklerin, Oğuzcayı karakterize ettiği için Eski Anadolu Türkçesi ve Anadolu ağızlarında ortak olması tabiîdir.

Eski Anadolu Türkçesinin, ağızların ancak bir kısmı ile ortak olan özellikleri nelerdir? Bunlar, hangi ağızlarda yaşamaktadır? Bu özellikleri iki grupta toplamak istiyorum. Birinci gruptakiler Eski Anadolu Türkçesine özgü, önceki yazı dillerinde bulunmayan özelliklerdir. İkinci grup özellikler ise Eski Anadolu Türkçesi ve önceki yazı dillerinde ortaktır.

Birinci Grup Özellikler:

1. Eski Anadolu Türkçesini önceki dönem yazı dillerinden farklı kılan karakteristik özelliklerinden biri ünlü yuvarlaklaşmasıdır. Eski Türkçede dudak uyumuna tabi olduğu imlâdan anlaşılan bazı ek ünlüleri, yine imlâdan anlaşıldığı üzere Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşarak dudak uyumunu bozmuştur. Eski Türkçedeki dudak uyumuna karşı, Eski Anadolu Türkçesindeki bu uyumsuzluğu, bazı araştırıcılar fonetik kurallar ve analojilerle gerçekleşen bir "*gerileme*" kabul ederler *(Brendemoen, 1977-79; 224).* Lâtin, Kiril, Yunan harfli metinlerden Türkçede 17. yüzyılda dudak uyumu yönünde bir gelişme olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Brendemoen tarafından incelenen 15. yüzyıla ait iki metinden birinde Eski Anadolu Türkçesi özellikleri korunurken, diğerinde yuvarlak ünlülerin uyuma sokulduğu görülmektedir. Brendemoen bu durumu ağız değişikliği olarak yorumlamıştır *(Brendemoen, 1977-1979: 228, 233).* Arap harfli metinlerden dudak uyumunun ne zaman gerçekleştiği anlaşılmasa da, araştırmalar bu uyumun 15. yüzyıldan sonra yavaş yavaş geliştiğini gösteriyor. Buna göre ünlü yuvarlaklaşması, 13. yüzyıldan itibaren en az üç yüz yıl Anadolu yazı dilinin temel özelliklerinden sayılabilir. Ünlü yuvarlaklaşması,

Eski Anadolu Türkçesini Eski Türkçeden farklı kılan önemli bir ses özelliğidir. Teklik ve çokluk 1. şahıs iyelik eklerindeki ek ve bağlantı ünlüleri *(evüm, elüñ),* ilgi hâli eki *(senüñ*), görülen geçmiş zaman ekinin 1. ve 2. şahıslardaki çekimi *(geldüm, geldüñ),* zarf-fiil eki *–Up,* sıfat-fiil eki *-dUk* ve diğer bazı eklerde görülen ünlü yuvarlaklaşması, Anadolu ağızlarının ancak bir kısmının karakteristik özelliğidir.

Ünlü yuvarlaklaşması, bugün Amasya, Tokat, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Giresun, Bartın, Bolu ile Ankara, Çorum, Çankırı, Malatya, Sivas ve Yozgat'ın bazı ağızları ile Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızlarında görülmektedir *(Karahan, 1996: 16, 17, 125).*

2. Karşılaştırmada kullanacağımız ikinci ölçüt, ilerleyici benzeşmeyle ortaya çıkan kalınlık-incelik bakımından ünlü benzeşmesidir. Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde tespit edilen ünlü değişmeleri, bu dönemde ilerleyici benzeşmenin daha baskın olduğunu göstermektedir. Böyle bir benzeşme kalınlık-incelik uyumunun olmadığı yabancı kökenli kelimelerde görülebilmektedir. Meselâ Farsça *"haste"* kelimesinin ilerleyici benzeşmeyle *"hasta"* şekline dönüştüğünü imlâdan anlamak mümkün değildir. Ancak aynı kelimenin *"hastarak" (SN, 611)* şekli, bu benzeşmeyi açıkça göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe kelimelerde de ilerleyici benzeşme örneklerine rastlanır. Meselâ "*birez*" kelimesinin imlâsı, benzeşme olup olmadığı hususunda tereddüt yaratsa da aynı kelimenin "*birezcük" (SN, 593)* şeklinin imlâsı bu tereddüdü ortadan kaldırmaktadır. "*İ- fiili*" ve *"ile"* edatının Eski Anadolu Türkçesindeki ekleşme sürecinin hızlanmasında ilerleyici benzeşmenin de etkili olduğu düşünülebilir. *İ-* fiili ve *ile* edatının önceki kelimeye bitişik yazılması, ekleşmeyi ve dolayısıyla benzeşmeyi gösteren bir işaret olabilir. Ünlü imlâsından anlaşılması zor olan bu benzeşme, bazı ünsüzlerin yardımıyla takip edilebilmektedir. Meselâ *"yazugıdugın (KG, 131), dururıduk (Akalın, 1989: 27)* örneklerinde ilerleyici benzeşmeyle değişen ses yapısı *g* sesinden anlaşılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde görülen bu ilerleyici benzeşme, kalınlık-incelik bakımından Anadolu ağızlarının da ayırıcı özelliklerindendir. Doğu Karadeniz ve Doğu, Güneydoğu

Anadolu ağızlarına ilerleyici değil gerileyici benzeşme hâkimdir. Hatta bu yüzden *i-* fiili ve *ile* edatı bu yörelerde ekleşmeye direnç gösterir. Bu bölgeler dışındaki bütün Anadolu ağızlarında Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi ilerleyici benzeşme görülür *(Karahan, 1996: 3-8).*

3. Arka damak ünsüzü *h* da karşılaştırmada kullanacağımız bir başka ölçüttür. *h*, Eski Anadolu Türkçesini önceki yazı dillerinden ayıran önemli bir ünsüzdür. Bu ses, Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe kelimelerde iç seste *k>h* değişmesi sonucu ortaya çıkar. *Yahşı, yohsul (SV, 39), korhu, konmah (SN, 624).* Değişme muhtemelen yeni başladığı için *k*'lı, *h*'lı şekiller eserlerde başlangıçta yan yanadır. Daha sonra *h*'lı şekiller azalmıştır. Çünkü yazı dilini etkileyen İstanbul ağzında bu ses yoktur. *h* sesi Batı Anadolu ağızlarında duyulmaz. Doğu Karadeniz ağızlarında ise alıntı kelimeler dışında bu ses kullanılmaz *(Karahan, 1996: 65, 128).*

İkinci Grup Özellikler:

1. Eski Anadolu Türkçesi ile önceki yazı dillerinde ortak olan özelliklerden biri damak *n*'sinin varlığıdır. Damak *n*'si, Eski Türkçede olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesinde de vardır ve *kef* ile gösterilir. İstanbul ağzında damak *n*'si bulunmadığı için bu işaretin 16. yüzyıldan itibaren gerçek telâffuzu yansıtmadığı söylenebilir. Ama hiç olmazsa üç yüz yıl, Eski Anadolu Türkçesi bu sesi korumuştur. Bugün Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgeleri ağızlarında bu ses duyulmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesi, bu bakımdan damak *n*'sinin korunduğu diğer bölgelerin (Batı Anadolu, Orta Anadolu, Güney Anadolu, kısmen Batı ve Orta Karadeniz) ağızlarıyla birleşmektedir *(Karahan, 1996:19-28).*

2. Karşılaştırmada kullanacağımız son ölçüt, düz ünlülü bazı eklerin sebep olduğu dudak uyumsuzluğudur. Aynı uyumsuzluk önceki yazı dillerinde de vardı. Teklik 3. şahıs iyelik eki, öğrenilen geçmiş zaman eki, yükleme hâli eki, teklik 3. şahıs görülen geçmiş zaman eki ve diğer bazı ekler Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülüdür. Karahanlı Türkçesi

eserlerinde bu ekler için kullanılan imlâ, Eski Anadolu Türkçesinde devam etmiştir, böyle bir devamlılık, "imlâ kalıplaşması" ihtimalini akla getirmektedir. Eğer bu imlâ gerçek fonetik değerleri yansıtıyorsa –bu ihtimalin zayıf olduğu düşüncesindeyim- Eski Türkçenin bu ses yapısı Eski Anadolu Türkçesinde de devam etmiş ve düz ünlülü ekler, yuvarlak ünlülü tabanlarda dudak uyumunu bozmuştur. Bu özelliğin Oğuz Türkçesine özgü olduğunu zannetmiyor ve burada Doğu Türkçesinin etkisini düşünüyorum. Oğuzların hiç olmazsa şehirli olanları Anadolu'ya gelmeden önce bu yazı dilini tanıyorlardı. 15. ve 17. yüzyıla ait Lâtin, Kiril, Yunan harfli metinlerde düz ünlülü eklerin tam olarak uyuma tabi olmamasını Brendemoen, sayılarının azlığına bağlıyor ve kelime tabanlarındaki son sesin genellikle düz ünlülü olmasından dolayı az sayıdaki yuvarlak ünlülü tabanlarda görülen dudak uyumsuzluğunun göze batmadığını, bazı eklerde de *(-mIş, -cI*) ünsüzlerin etkili olabileceğini ifade ediyor *(Brendemoen, 1977-79: 235-236*). Sebebi ne olursa olsun bu özellik Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan bir özellik değildir. Anadolu'da bu şekilde düz ünlülü ekleri koruyan ağızlar, kısmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Doğu Karadeniz ağızlarıdır *(Karahan, 1996: 11).*

Eski Anadolu Türkçesi, bu bakımdan İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Güney Anadolu, Orta ve Batı Karadeniz ağızlarıyla birleşmektedir.

Buraya kadar yaptığımız karşılaştırma bize şunları düşündürüyor:

Batı Anadolu bölgesi ağızları, Eski Anadolu Türkçesinden, ünlü yuvarlaklaşması ve *h* sesi olmadığı için uzaklaşıyor.

Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızları, damak *n*'si bulunmadığından ve ilerleyici benzeşmenin baskın olmayışından dolayı Eski Anadolu Türkçesinden farklılık gösteriyor. Eski Anadolu Türkçesinin eklerdeki düz ünlülük dışında ünlü yuvarlaklaşması, ilerleyici benzeşme, *h* ve damak *n*'si özelliklerinin hepsini ise Orta Anadolu bölgesi (Ankara, Çorum, Çankırı, Sivas, Malatya ve Yozgat'ın bazı yöreleri) ile Orta ve Batı Karadeniz Bölgesinin (Amasya, Tokat, Kastamonu, Bartın, Bolu,

Zonguldak ile Ordu, Samsun, Sinop ve Giresun'un bazı yöreleri) bazı ağızlarında görmekteyiz. Ünlü yuvarlaklaşmasının olmadığı Konya ve Kırşehir yöresi ağızları da bu bakımdan Eski Anadolu Türkçesine yakın değildir. Dil verileri, batıda Bolu'dan, güneyde Ankara'nın kuzeyini, doğuda Malatya, Sivas, Amasya'yı içine alan bölge ağızları ile Eski Anadolu Türkçesi arasında benzerliğin diğer bölgelere göre çok olduğunu göstermektedir.

Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi konusunda tarihçiler şu görüşleri ileri sürer. M. Halil Yinanç, Orta Anadolu'ya yerleşen Türkmenlerin çoğunluğunu Kınıklar teşkil ettiği için bu boyun ağzının diğer ağızlara baskın geldiği, geniş bir bölgeyi etkileyen bu ağzın Anadolu Türk yazı dilinin esasını teşkil ettiği görüşündedir *(Yinanç, 1944:173)*. Z. Korkmaz ise Anadolu'ya yerleşen Kınık boyunun ağız özellikleri arasında *h* sesinin bulunmadığına işaret ediyor. Ayrıca Korkmaz'ın verdiği örnekler arasında ünlü yuvarlaklaşması da bulunmaktadır (Korkmaz, ünlü yuvarlaklaşmasının Kayılarla, Alayuntlu ve Eymir boylarına ait bir özellik olabileceği ihtimali üzerinde duruyor*. Korkmaz, 1995: 182, 183, 187*). Yılmaz Öztuna da Kınık-Kayı ağzının bugünkü Türkiye Türkçesine esas olabileceği ihtimalinden söz eder *(Öztuna, 1983: 431)*. Bu görüşler Anadolu yerleşim tarihinin bize sunduğu belgelere dayanan görüşlerdir.

Tarihî kaynaklara göre Anadolu'da ilk eser verenler, meselâ Sultan Veled, Hoca Dehhanî, Ahmet Fakih, Konya'da yetişmiş ve Konya'da eser vermiştir. Şeyyad Hamza, Akşehirli; Âşık Paşa ve Gülşehrî, Kırşehirlidir. Konya, Anadolu Selçuklularının başkenti ve kültür merkezidir. Kırşehir de dönemin önemli kültür merkezlerinden biridir. İlk müelliflerin Konyalı, Kırşehirli olması yazı dilinin bu yöre ağızları temelinde ve bu yörelerde teşekkül ettiği düşüncesini akla getirebilir. Ancak Konya ve Kırşehir yöresi ağızlarında, Eski Anadolu Türkçesinin en önemli özelliği olan ünlü yuvarlaklaşması görülmemesi bu düşünceyi zayıflatmaktadır. Eğer yazı dili Anadolu dışında değil de Anadolu'da teşekkül etti ise, ihtimal sınırlarını genişletmek ve Konya, Kırşehir dışında, meselâ Amasya, Tokat, Sivas gibi dil özellikleri

bakımından Eski Anadolu Türkçesine en yakın olan dönemin diğer kültür merkezlerini de bu sınırlar içine almak gerekmektedir. 11. yüzyıl sonlarından itibaren Danişmendliler hâkimiyetinde olan Amasya, Tokat, Sivas ve çevresi (Sinop, Kayseri, Yozgat, Çankırı, Kastamonu, Çorum, Malatya) 12. yüzyılda Selçuklu sarayına bağlandıktan sonra da kültürel canlılıklarını devam ettirmişlerdir. Tarihî kaynaklar bu yörelere yerleşik hayatın 11.-13. yüzyıllarda hâkim olduğunu ve sanayi, ticaret faaliyetlerinin buralarda çok ilerlemiş bulunduğunu kaydetmektedir (*Akdağ, 1972: 76*). Ancak bu bölgelerdeki kültürel gelişmeyi dile dayalı eserlerle değil, daha çok mimarî eserlerle takip edebiliyoruz. Burada Hekim Bereket tarafından yazılan *Tuhfe-i Mübarizî* adlı tıp kitabının 13. yüzyıl başlarında Halifet Gazi adına, Amasya'da mı yoksa 14. yüzyılda Aydınoğlu Mehmet Bey adına Aydın'da mı yazıldığı meselesinin hâlâ çözümlenemediğini de belirtmek istiyorum *(Koman, 1955: 689-705, Bayram, 1996: 95-100).*

Bu bildirinin asıl amacı, Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili-ağız ilişkisi konusunu gündeme getirmekti. Bir hüküm verebilmek için bu dönemle ilgili gerek dil, gerekse tarih verileri şimdilik yeterli değildir. Gelecekte yeni malzemelerin, yeni delillerin ortaya çıkabileceğini ümit ederek, zihnimi meşgul eden şu sorular üzerinde düşünmeye devam edeceğim.

1.Yazı dilinin teşekkülünde Anadolu'da herhangi bir ağız etkili olmuş mudur? Eğer olmuşsa bu ağzın Eski Anadolu Türkçesi için karakteristik olan özellikleri taşıması gerekmez mi?

2. Ünlü yuvarlaklaşması görülmemesine rağmen Konya ve Kırşehir yöresi ağızları yazı diline kaynaklık edebilir mi?

3. Anadolu'da Konya ve Kırşehir dışında aynı dönemde başka kültür merkezleri yok mudur? Varsa yazı dili bu yörelerde teşekkül etmiş olamaz mı?

4. Ağız özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesine çok benzeyen, siyaset ve kültür tarihçilerinin önem verdikleri Amasya, Sivas, Tokat ve yöresine dil tarihçileri de dikkatlerini çeviremez mi?

5. Ünlü yuvarlaklaşması bazı Oğuz ağızlarının özelliği olduğuna göre hem Anadolu hem de Harezm'de 13. ve 14. yüzyıl yazı dillerinde etkili olan aynı Oğuz ağızları ve aynı Oğuz boyları mıdır? Bu imtiyazlı Oğuz boylarının ağzı Anadolu dışında mı yazı dili olma sürecine girdi? Bu süreç Anadolu'ya gelen aynı Oğuz boyları tarafından mı devam ettirildi?

KAYNAKLAR

Mehmet Akalın, Ahmedî'nin Dili, TDAY-1989, Ankara 1989, s. 9-153.

Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, Cem Yayınevi, Ankara 1974.

Muzaffer Akkuş, Kitâb-ı Gunya, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Mikâil Bayram, Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi, V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, s. 95-100.

Bernt Brendemoen, Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar, Türkiyat Mecmuası, C. XIX, 1977-1979, s. 223-240.

Ilse Laude-Cirtautas, Son Elli Yılda Edebî Özbekçenin Gelişmesi Üzerine, Türk Kültürü Araştırmaları, XVII-2, 1976, s. 77-92.

Hayati Develi, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Cem Dilçin, Süheyl ü Nev-Bahar, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

Musa Duman, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

J. Eckmann, Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Leylâ Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Mahmut Mesut Koman, Tuhfe-i Mübârizî, Bilgi Basım ve Yayınevi, İstanbul 1955.

Zeynep Korkmaz, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Mecdut Mansuroğlu, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958.

Elena Markovna Napolnova, Edebî Eski Anadolu Türkçesinde Bazı Genel Özellikler, TDAY -1989, Ankara 1994, s. 331-334.

Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983, C. I.

Ferdinand de Saussure, Genel Dilbilim Dersleri, Çeviren: Berke Vardar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978.

Faruk Sümer, Oğuzlar, ANA Yayınları, İstanbul 1980.

Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1981.

M. Halil Yinanç, Türkiye Tarihi, İstanbul Burhaneddin Matbaası, 1944.